

Rolnummer 5741
Arrest nr. 183/2013 van 19 december 2013

A R R E S T

In zake : de vordering tot schorsing van artikel 60 van de wet van 30 juli 2013 houdende diverse bepalingen (opheffing van het 1° van artikel 44, § 1, van het Wetboek van de belasting over de toegevoegde waarde met betrekking tot de diensten van advocaten), ingesteld door de « Ordre des barreaux francophones et germanophone » en anderen.

Het Grondwettelijk Hof,

samengesteld uit de voorzitters J. Spreutels en M. Bossuyt, en de rechters E. De Groot, L. Lavrysen, A. Alen, J.-P. Snappe, J.-P. Moerman, E. Derycke, T. Merckx-Van Goey, P. Nihoul, F. Daoût en T. Giet, bijgestaan door de griffier F. Meersschaut, onder voorzitterschap van voorzitter J. Spreutels,

wijst na beraad het volgende arrest :

*

* *

I. Onderwerp van de vordering en rechtspleging

Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 31 oktober 2013 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 4 november 2013, is een vordering tot schorsing ingesteld van artikel 60 van de wet van 30 juli 2013 houdende diverse bepalingen (opheffing van het 1° van artikel 44, § 1, van het Wetboek van de belasting over de toegevoegde waarde met betrekking tot de diensten van advocaten), bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 1 augustus 2013, tweede editie, door de « *Ordre des barreaux francophones et germanophone* », met zetel te 1060 Brussel, Gulden Vlieslaan 65, de vzw « *Syndicat des Avocats pour la Démocratie* », met zetel te 1030 Brussel, Eugène Smitsstraat 28-30, de vzw « *Bureau d'Accueil et de Défense des Jeunes* », met zetel te 1000 Brussel, Kiekenmarkt 30, de vzw « *Syndicat des Locataires de Logements sociaux* », met zetel te 1070 Brussel, Albert I-square 30, de vzw « *Ligue des Droits de l'Homme* », met zetel te 1000 Brussel, Kogelstraat 22, de vzw « *L'association de Défense des Allocataires Sociaux* », met zetel te 1030 Brussel, Vooruitgangstraat 225, de vzw « *L'Atelier des Droits Sociaux* », met zetel te 1000 Brussel, Rodepoortstraat 4, de vzw « *Collectif Solidarité contre l'Exclusion: Emploi et revenus pour tous* », met zetel te 1060 Brussel, Loixplein 7, de vzw « *Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen* », met zetel te 1030 Brussel, Vooruitgangstraat 323, en het Algemeen Belgisch Vakverbond, met zetel te 1000 Brussel, Hoogstraat 42.

Bij hetzelfde verzoekschrift vorderen de verzoekende partijen eveneens de vernietiging van dezelfde norm.

Bij beschikking van 5 november 2013 heeft het Hof de terechtzitting bepaald op 26 november 2013, na de in artikel 76, § 4, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof bedoelde overheden te hebben uitgenodigd hun eventuele schriftelijke opmerkingen, in de vorm van een memorie, uiterlijk op 20 november 2013 in te dienen en een afschrift ervan binnen dezelfde termijn aan de verzoekende partijen over te zenden.

Memories zijn ingediend door :

- de Ministerraad;
- de vzw « *Association Syndicale des Magistrats* », met zetel te 6000 Charleroi, avenue Général Michel 1b.

Op de openbare terechtzitting van 26 november 2013 :

- zijn verschenen :
 - . Mr. V. Letellier, Mr. R. Leloup en Mr. E. Huisman, advocaten bij de balie te Brussel, en Mr. J. Buelens, advocaat bij de balie te Antwerpen, voor de verzoekende partijen;
 - . Mr. V. Letellier, advocaat bij de balie te Brussel, voor de vzw « *Association Syndicale des Magistrats* »;
 - . B. Druart, adviseur-generaal van Financiën, voor de Ministerraad;

- hebben de rechters-verslaggevers P. Nihoul en E. Derycke verslag uitgebracht;
- zijn de voornoemde partijen gehoord;
- is de zaak in beraad genomen.

De bepalingen van voormelde bijzondere wet van 6 januari 1989 met betrekking tot de rechtspleging en het gebruik van de talen werden toegepast.

II. *In rechte*

- A -

Ten aanzien van het belang om in rechte op te treden

A.1.1. Om haar belang om in rechte op te treden te motiveren, voert de « Ordre des barreaux francophones et germanophone » artikel 495 van het Gerechtelijk Wetboek aan, waarin haar de taak wordt gegeven de belangen van de rechtzoekenden te behartigen. Zij herinnert eraan dat het Hof haar belang om in rechte op te treden wanneer de bestreden bepalingen afbreuk doen aan de belangen van de rechtzoekenden reeds heeft erkend.

A.1.2. De tweede tot en met de tiende verzoekende partij hebben in meer dan één opzicht belang bij het beroep. Volgens hun maatschappelijk doel en de wijze waarop zij hun activiteiten ontplooiën, is dat belang respectievelijk het gevolg van hun hoedanigheid van rechtzoekende die niet ertoe gemachtigd is de btw af te trekken, van het feit dat zij de advocatenkosten van andere rechtzoekenden ten laste nemen, van het feit dat zij de verdediging van grondrechten als statutaire doelstelling hebben en van het feit dat zij de verdediging van de toegang van allen tot het gerecht als specifiek doel hebben.

De tweede tot en met de negende verzoekende partij, die allen rechtspersoonlijkheid hebben, brengen meer specifiek hun maatschappelijk doel in herinnering.

A.1.3. De tiende verzoekende partij, het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV), herinnert eraan dat zij een interprofessionele organisatie is die in de Nationale Arbeidsraad vertegenwoordigd is. Ook al beschikt zij niet over rechtspersoonlijkheid in de volle betekenis van het woord, zij vormt niettemin een juridische entiteit die ertoe gemachtigd is in rechte op te treden. Door de bekwaamheid van de representatieve werknemersorganisaties om gebruik te maken van het recht om in rechte op te treden, te erkennen bij artikel 4 van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités, beschouwt de wetgever hen als belangrijke actoren van de rechtsstaat en heeft hij hun prerogatieven gegeven die nuttig zijn niet alleen om die participatie uit te oefenen maar ook om de grenzen te betwisten waarbinnen zij willekeurig zou zijn vervat. Zich baserend op het arrest van het Hof nr. 71/92, is de verzoekende partij van mening dat zij dient te worden gelijkgesteld met een natuurlijke persoon om in rechte op te treden tegen de bestreden wet. Bovendien is het ABVV belast met de verdediging van zijn leden die in moeilijkheden verkeren. Aangezien het ABVV niet btw-plichtig is, zal het door de aangenomen maatregel rechtstreeks en sterk worden geraakt. In zoverre de bestreden maatregel de toegang tot het gerecht moeilijker zal maken en de kosten en honoraria van advocaten aanzienlijk zal verhogen, zal hij een directe weerslag hebben op de activiteit van de verzoekende partij en op de verwezenlijking van haar maatschappelijk doel.

Ten aanzien van de middelen

A.2.1. De verzoekende partijen leiden een eerste middel af uit de schending van de artikelen 13 en 23 van de Grondwet, al dan niet in samenhang gelezen met artikel 6 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met artikel 14 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

Volgens de verzoekende partijen is de historische opvatting dat de vrijstellingen verankerd in artikel 44, §§ 1 en 2, van het BTW-Wetboek verantwoord zijn door de noodzaak de toegang tot diensten van algemeen belang te waarborgen, niet langer bevredigend. Ingevolge de evolutie van het internationaal recht en het grondwettelijk recht dient ervan te worden uitgegaan dat de verschillende dienstverrichtingen en leveringen van goederen die van de belasting zijn vrijgesteld, wezenseen zijn geworden met de doeltreffendheid van grondrechten. In werkelijkheid strekken die vrijstellingen ertoe de rechten te waarborgen die zijn verankerd in artikel 23 van de Grondwet. Artikel 44 van het BTW-Wetboek vormt dus een optreden van de wetgever dat beantwoordt aan de verplichting om de doeltreffendheid van de toegang tot die grondrechten te waarborgen. Die redenering dient te worden gevolgd ten aanzien van alle grondrechten en dus eveneens ten aanzien van het recht van toegang tot de rechter, dat in een rechtsstaat een grondrecht vormt en bij artikel 13 van de Grondwet is erkend. De toegang tot de rechter dient te worden gewaarborgd met inachtneming van het recht op een eerlijk proces en het recht op de bijstand door de advocaat is een onderdeel van het recht op een daadwerkelijke toegang tot de rechtbank. Dat recht impliceert de verplichting de rechtsbijstand te organiseren om de doeltreffendheid te waarborgen van het recht op de bijstand door een advocaat wanneer die noodzakelijk is. In die context is het dat de Grondwetgever in 1994 het recht op de juridische bijstand heeft verankerd. De verzoekende partijen baseren zich in dat verband op verscheidene arresten van het Grondwettelijk Hof en van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Het grondrecht op de bijstand door een advocaat mag geen theoretisch of denkbeeldig recht zijn; het moet concreet en doeltreffend zijn. De wetgever is niet alleen verplicht de nodige maatregelen te nemen om de doeltreffendheid ervan te waarborgen; er wordt hem eveneens verbod opgelegd er afbreuk aan te doen. Bovendien wordt zijn handelingsbevoegdheid beperkt door de *standstill*-verplichting. Afstand doen van een maatregel die is aangenomen om de financiële toegankelijkheid van de diensten van de advocaat te waarborgen, vormt in dat opzicht een achteruitgang. In dat geval dient de maatregel te zijn verantwoord door redenen die verband houden met een algemeen belang, en dient hij te beantwoorden aan de voorwaarde van evenredigheid. De wetgever voert hier twee motieven aan, namelijk een einde maken aan « concurrentievervalsing » alsook het ontbreken van een reden die het verantwoordt de advocaten te laten ontsnappen aan de regel dat nagenoeg alle goederen en diensten aan de btw zijn onderworpen. Die beide redenen vallen niet onder het nastreven van het algemeen belang maar vallen onder de klaarblijkelijke beoordelingsfout, aangezien de wetgever zich ervan onthoudt rekening te houden met het feit dat hij het gebruikmaken van een grondrecht onderwerpt aan een gewone verbruiksbelasting. In de veronderstelling dat de verantwoording van de maatregel verband houdt met begrotingsnoden, dient erop te worden gewezen dat in de parlementaire voorbereiding van die doelstelling geen melding wordt gemaakt. De wetgever is wellicht ervan uitgegaan dat de weerslag van de maatregel zou kunnen worden beperkt indien de advocaten de aftrek waarop zij zelf recht zullen hebben, zouden verrekenen in hun staten van onkosten en honoraria, maar in de parlementaire voorbereiding is geen rekening gehouden met het feit dat de grootste onkosten van de advocatenkantoren niet aan de btw zijn onderworpen. Zelfs indien men de begrotingsdoelstelling aanneemt, wijzen de verzoekende partijen erop dat de genomen maatregelen aan geen enkele van de drie vereisten beantwoorden die verband houden met de evenredigheid : het passend karakter, de noodzakelijkheid en de evenredigheid in enge zin. De verwachte winst en de kosten van de inwerkingstelling zijn tijdens de parlementaire voorbereiding niet becijferd. Bovendien konden andere maatregelen die minder afbreuk doen aan de rechten en vrijheden, in werking worden gesteld om de begroting in evenwicht te brengen. Ten slotte vormt de maatregel voor de niet-btw-plichtige particulieren een belemmering van het recht op de bijstand door een advocaat die onevenredig is ten opzichte van de verwachte winst. De verzoekende partijen besluiten dat door een maatregel op te heffen die tot dan toe was verantwoord door de zorg om de financiële toegankelijkheid van de diensten van de advocaten te waarborgen, de bestreden bepaling een onaanvaardbare achteruitgang in de eerbiediging van het recht op een eerlijk proces en op de bijstand door een advocaat verankert.

A.2.2. De Ministerraad is van mening dat het eerste middel niet ernstig is. De diensten die door een advocaat worden aangeboden zijn dienstverrichtingen. In die hoedanigheid zijn zij in beginsel aan de btw onderworpen. Het feit sinds 1978 een afwijkende regeling te hebben genoten op grond van de toegang tot een dienst van algemeen belang verantwoordt niet de vrijstelling tot in het oneindige te handhaven. Het perfect in overeenstemming brengen met het Europees recht kan moeilijk als schending van het *standstill*-beginsel worden aangemerkt.

Volgens de Ministerraad heeft de bestreden maatregel duidelijk een budgettaire verantwoording. In dat opzicht zal een belasting van 21 pct. op de prijs van een dienst *ipso facto* voor de Staat gelden opbrengen, ook al kunnen die moeilijk worden becijferd. Het feit dat de uitoefening van een grondrecht duurder wordt en bijgevolg berekeningen met zich zal meebrengen ten aanzien van de daadwerkelijke uitoefening van dat recht, betekent

niet dat een dergelijk recht wordt geschrapt of zelfs moeilijker wordt gemaakt : het zal voor de betrokkenen slechts leiden tot een betere berekening van de kansen op succes van de uitoefening van het genoemde recht.

A.3.1. Het tweede middel is afgeleid uit de schending van de artikelen 10, 11, 13, 23 en 172 van de Grondwet, al dan niet in samenhang gelezen met artikel 6 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, met artikel 14 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten en met artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.

De bestreden bepaling verankert, zonder aanvaardbare verantwoording, zowel actieve als passieve discriminaties.

In een eerste onderdeel verwijten de verzoekende partijen de bestreden bepaling de diensten van advocaten aan dezelfde fiscale regeling te onderwerpen als alle leveringen van goederen en de dienstverrichtingen voor gewoon gebruik die aan de belasting zijn onderworpen, terwijl de leveringen van goederen en de dienstverrichtingen die bijdragen tot de daadwerkelijke inwerkingstelling van grondrechten van de btw zijn vrijgesteld om redenen van financiële toegankelijkheid van die grondrechten. Door de maatregel te verantwoorden door de noodzaak een einde te maken aan « concurrentievervalsing », heeft de wetgever geen rekening gehouden met het feit dat de vrijstelling geen gunstmaatregel voor de advocaten is, maar een maatregel die bedoeld is om een recht van de rechtzoekenden te waarborgen. De verantwoording van de maatregel berust dus op een klaarblijkelijke vergissing of is op zijn minst klaarblijkelijk onredelijk. In zijn arrest nr. 141/2012 van 14 november 2012 heeft het Hof trouwens de verschillende behandeling van de diensten van advocaten, in vergelijking met de diensten van de notarissen en de gerechtsdeurwaarders, aanvaard. De evenredigheid van de maatregel moet bovendien worden bekeken rekening houdend met de aard van het geschonden recht en met het feit dat de rechtzoekenden die slechts over geringe of gemiddelde inkomsten beschikken, nog meer zullen zijn blootgesteld aan de moeilijkheid om het hoofd te bieden aan de last van een proces.

In een tweede onderdeel voeren de verzoekende partijen het feit aan dat de advocaten niet vergelijkbaar zijn met de andere categorieën van dienstverrichters, noch met de andere beoefenaars van vrije beroepen. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Hof van Justitie van de Europese Unie en het Grondwettelijk Hof zijn het erover eens vast te stellen dat de diensten van de advocaten volkomen karakteristiek en in een rechtsstaat van wezenlijk belang zijn. Het karakter van algemeen belang van de diensten van de advocaten heeft tot de aanneming van de bestreden maatregel de vrijstelling van de belasting verantwoord. Door de diensten van de advocaten aan een fiscale regeling te onderwerpen die verschilt van die welke aan de andere diensten van algemeen belang is voorbehouden, zonder rekening te houden met de gevolgen van de maatregel ten aanzien van de toegang tot het gerecht, schendt de bestreden bepaling de in het middel beoogde bepalingen.

Met betrekking tot de evenredigheid van de maatregel doen de verzoekende partijen bovendien gelden dat het terrein waarop de advocaten in concurrentie zouden treden met andere dienstverrichters, heel beperkt is. Opdat er concurrentie kan zijn, dienen er identieke diensten te zijn. De maatregel zal in werkelijkheid slechts gevolgen hebben voor de niet-btw-plichtige rechtzoekenden, dat wil zeggen diegenen van wie de overgrote meerderheid noch juridische adviseurs, noch accountants, noch andere beoefenaars van een cijferberoep raadplegen en die reeds moeilijkheden ondervinden om toegang te hebben tot de diensten van een advocaat.

In een derde onderdeel klagen de verzoekende partijen de discriminatie aan waarvan de niet-btw-plichtige rechtzoekenden het slachtoffer zullen zijn in de geschillen die hen tegenover btw-plichtige rechtzoekenden plaatsen. De algemene en abstracte maatregel betreft elke persoon die zijn grondrecht op de bijstand door een advocaat in werking stelt. De gevolgen van de maatregel zijn echter buiten proportie naargelang de rechtzoekende al dan niet btw-plichtig is. In het eerste geval zal de betrokkene het bedrag van de belasting die hem wordt aangerekend kunnen terugvorderen, terwijl zijn niet-btw-plichtige tegenstander de last van de 21 pct. ten volle zal dragen. De verzoekende partijen geven als voorbeeld een geschil tussen een werkgever en een werknemer of het socialezekerheidscontentieux. De wetgever heeft geen rekening gehouden met de gevolgen van de maatregel op het stuk van toegang tot het gerecht voor de niet-btw-plichtige rechtzoekende, waarbij hij aldus de wapengelijkheid in het proces verbreekt. Hij heeft bovendien het beginsel van de gelijkheid tegenover de belasting geschonden door geen rekening te houden met de draagkracht van de rechtzoekenden, die verschillend is naargelang zij al dan niet btw-plichtig zijn. De verzoekende partijen wijzen erop dat eveneens rekening dient te worden gehouden met het tarief van de belasting, 21 pct., en met de weerslag ervan op de kosten van het proces, die reeds moeilijk te dragen zijn voor een aanzienlijk deel van de bevolking.

In een vierde onderdeel, in uiterst ondergeschikte orde, betwisten de verzoekende partijen het tarief van de belasting, dat het gewone tarief van 21 pct. is. Dat tarief heeft onevenredige gevolgen ten aanzien van de toegang tot de - in een rechtsstaat essentieel geachte - diensten van een advocaat.

Indien de Ministerraad zich zou verschuilen achter de richtlijn 2006/112/EG van de Raad van 28 november 2006 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde en het arrest van het Hof van Justitie van 17 juni 2010 in de zaak C-492/08, *Commissie t. Frankrijk*, zijn de verzoekende partijen van mening dat men zich vragen zou dienen te stellen over de verenigbaarheid van die richtlijn met het algemene beginsel met betrekking tot het recht op een eerlijk proces en met betrekking tot de rechten van de verdediging zoals zij aan de Europese wetgever zijn opgelegd. Men zou zich eveneens vragen dienen te stellen over de verenigbaarheid van de uitsluiting van vrijstelling of van het verschillende tarief, verankerd in de richtlijn, met artikel 67 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, alsook met artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Door de diensten van advocaten niet te behandelen als vrijgestelde « diensten van algemeen belang », schendt de richtlijn 2006/112/EG die beide bepalingen. Zij verankert een maatregel die een belemmering vormt voor de toegang tot het gerecht, terwijl de Europese wetgever ertoe gehouden is de toegang ertoe te vergemakkelijken, en zij doet afbreuk aan het grondrecht op de bijstand door een advocaat. De verzoekende partijen besluiten dat het vierde onderdeel van het middel, dat aanleiding zou geven tot een prejudiciële vraag aan het Hof van Justitie van de Europese Unie, ernstig is.

A.3.2. De Ministerraad is van mening dat het tweede middel, in de vier onderdelen ervan, niet ernstig is.

Met betrekking tot het eerste en het tweede onderdeel voert de Ministerraad aan dat de maatregel ertoe strekt een einde te maken aan de uitzonderingsregeling die in België nog wordt toegepast, en dat met de maatregel budgettaire doelstellingen worden nagestreefd. De Ministerraad baseert zich vervolgens op het arrest nr. 141/2012 van 14 november 2012 om erop te wijzen dat het Hof nooit heeft gezegd dat een verschil in behandeling tussen de diensten van advocaten en die van notarissen en gerechtsdeurwaarders diende te worden gehandhaafd. Het heeft alleen duidelijk gezegd dat de aangelegenheid onder de bevoegdheid valt van de bevoegde wetgever, die in zijn beleidskeuzes een ruime beoordelingsbevoegdheid geniet. Het Hof heeft de deur opengehouden voor een verandering van beleidskeuze. De wetgever heeft deze keer de optiek van een betere harmonisering van de regelgeving binnen de Europese Unie en van nieuwe fiscale ontvangsten gekozen. Die keuze is evenmin klaarblijkelijk onredelijk, zelfs indien men rekening houdt met het feit dat de diensten van een advocaat kunnen bijdragen tot de uitoefening van een grondrecht.

Met betrekking tot het derde onderdeel herinnert de Ministerraad eraan dat de btw een verbruiksbelasting is en dat het principe van de onderwerping van de diensten van advocaten aan de btw is opgenomen in het afgeleid Europees recht. Het is slechts tijdelijk dat de regeling die van toepassing was vóór 1 januari 1978 is kunnen worden gehandhaafd. Het aangevoerde verschil in behandeling is gelegen in de Europese regelgeving over de btw.

Volgens de Ministerraad zou het feit de diensten van de advocaten aan een andere belasting te onderwerpen studies hebben gevergd en de nagestreefde budgettaire doelstelling hebben doorkruist. Bovendien zou de mogelijkheid de advocaten aan de btw te onderwerpen ondanks alles een realiteit blijven, gelet op het tijdelijke karakter van de vrijstelling waarin is voorzien in artikel 371 van de richtlijn 2006/112/EG.

De Ministerraad doet voorts opmerken dat om het bestreden verschil in behandeling tussen de btw-plichtigen en de particulieren op te heffen, het mogelijk zou zijn geweest de diensten van advocaten ten gunste van de btw-plichtigen aan de btw te onderwerpen en de vrijstelling van dezelfde diensten ten gunste van de particulieren te laten voortbestaan, en dit volledig in overeenstemming met artikel 371 van de richtlijn. Een dergelijke « gepersonaliseerde alternatieve belastingheffing » zou het echter absoluut niet mogelijk maken de budgettaire doelstelling van de wetgever, die een beleidskeuze heeft gemaakt, te bereiken.

Met betrekking tot het vierde onderdeel preciseert de Ministerraad dat de lidstaten in de huidige stand van het afgeleid recht de diensten van de advocaten niet kunnen onderwerpen aan een tarief dat verschilt van het gewone tarief. De lijst van de categorieën van goederen en diensten die aan een gedifferentieerd tarief kunnen worden onderworpen, is vermeld in bijlage III bij de richtlijn 2006/112/EG. De diensten van advocaten kunnen in geen enkele van die categorieën worden ondergebracht.

A.4.1. De verzoekende partijen leiden een derde middel af uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, al dan niet in samenhang gelezen met de algemene rechtsbeginselen, in het bijzonder de rechten van de verdediging en het beroepsgeheim van de advocaat. Volgens de verzoekende partijen kon de wetgever de

vrijstelling van de belasting met betrekking tot de diensten van advocaten niet opheffen zonder een controleregeling in te stellen waarbij de eerbiediging van het recht op het beroepsgeheim wordt gewaarborgd. Zoals het Hof in zijn arrest nr. 10/2008 van 23 januari 2008 heeft geoordeeld, is de regel van het beroepsgeheim van de advocaat een fundamenteel element van de rechten van de verdediging en, in dat opzicht, een algemeen beginsel dat verband houdt met de naleving van de fundamentele rechten. De wetgever had dus moeten voorzien in een bepaling die vergelijkbaar is met artikel 334 van het Wetboek van de inkomstenbelastingen 1992 of met het mechanisme dat is ingesteld bij de wet van 11 januari 1993 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van terrorisme. Het optreden van de stafhouder vormt een filter tussen de advocaten en de overheid om elke aantasting van het beroepsgeheim te vermijden. De verzoekende partijen besluiten dat het feit dat de wetgever heeft verzuimd een vergelijkbare regeling te organiseren in geval van btw-controle, de in het middel beoogde bepalingen schendt.

A.4.2. De Ministerraad is van mening dat het derde middel niet ernstig is.

Inzake btw is een ontwerp van wetsartikel voor advies aan de Raad van State voorgelegd. Het strekt ertoe in het BTW-Wetboek een bepaling in te voegen die betrekking zal hebben op het beroepsgeheim van de advocaat, op het optreden van de tuchtverheid en op een procedure van beroep tegen de beslissing van de genoemde overheid. De Ministerraad merkt echter op dat de factuur in beginsel het bewijs is van het gevraagde bedrag en van het bedrag van de btw en dat in geval van controle, zij niets openbaart van hetgeen zou zijn gedekt door het beroepsgeheim. *A priori* ziet men evenmin in hoe de boeken en andere stukken en inlichtingen die worden gevraagd met toepassing van de artikelen 61 en 62, § 1, van het BTW-Wetboek informatie zouden kunnen bevatten die onder het beroepsgeheim valt : het gaat niet erom de persoonlijke dossiers van de cliënten van de advocaten te openen. In elk geval zou de verweten schending van het beroepsgeheim haar oorsprong niet vinden in de bepaling die het voorwerp uitmaakt van het thans voorliggende beroep.

Ten aanzien van het risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel

A.5.1. De verzoekende partijen doen allereerst opmerken dat bij de beoordeling van het risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel rekening dient te worden gehouden met het feit dat wanneer het Hof een bepaling vernietigt die sommige publiekrechtelijke lichamen btw-plichtig maakt, het de gevolgen ervan handhaaft tot 31 december van het fiscaal jaar in de loop waarvan de vernietiging wordt uitgesproken, « rekening houdend met de praktische en administratieve moeilijkheden die verbonden zijn aan de terugwerkende kracht van de vernietiging ». Er bestaat dus een risico dat de gevolgen van de bestreden wet worden gehandhaafd, hetgeen de onomkeerbaarheid van de gevolgen van de bestreden maatregel voor die periode met zich meebrengt. De uitspraak van een schorsingsarrest vóór 1 januari 2014 zou het mogelijk maken te beletten dat, in afwachting van een vernietigingsarrest, de bestreden bepaling ook maar enig gevolg heeft. Het uitstel van de inwerkingtreding in geval van verwerping van de vordering tot vernietiging zal voor alle partijen, met inbegrip van de Belgische Staat, ontegenzeggelijk minder nadelig zijn dan op dat ogenblik vast te stellen dat de praktische en administratieve moeilijkheden die verbonden zijn aan de vernietiging met terugwerkende kracht, de handhaving verantwoordt van de gevolgen van de norm tot aan het einde van het lopend fiscaal jaar. Er dient ook rekening te worden gehouden met de korte termijn (drie maanden) die het Hof heeft om in geval van schorsing uitspraak te doen over de vordering tot vernietiging.

A.5.2. De Ministerraad is van mening dat de aangevoerde schade zuiver hypothetisch is : een vernietiging is nooit van tevoren verworven en in geval van vernietiging spreekt het Hof niet noodzakelijk de handhaving van de gevolgen van de vernietigde bepaling uit. De Ministerraad verwijst bovendien naar het arrest nr. 44/2012 van 8 maart 2012, waaruit volgt dat in geval van vernietiging de gevolgen van de bestreden maatregel tijdens de periode tot aan de vernietiging niet onomkeerbaar zijn en dat het derhalve niet noodzakelijk is de opschorting van de uitvoering ervan uit te spreken. Ten slotte, met betrekking tot de *standstill*-clausule, zou de Belgische Staat (en dus het Hof), ingeval de bepaling zou worden vernietigd, de gevolgen ervan tussen 1 januari 2014 en de datum van de vernietiging niet kunnen handhaven, omdat anders de definitieve regeling van onderwerping van de advocaten aan de btw onomkeerbaar zou worden, hetgeen tot gevolg zou hebben het vernietigingsarrest te ontkennen.

A.6.1. De verzoekende partijen voeren bovendien aan dat de bestreden bepaling een duidelijke belemmering vormt van het grondrecht op de bijstand door een advocaat en, bijgevolg, van het grondrecht op een eerlijk proces, in het bijzonder ten aanzien van de personen die over gemiddelde inkomsten beschikken en die reeds moeilijkheden ondervinden om de kosten van het beroep op de diensten van een advocaat te dragen. Dat vormt een nadeel waarvan de ernst niet kan worden betwist. Dat nadeel, dat door talrijke rechtzoekenden

wordt geleden, zal meestal onherstelbaar zijn. Met name rekening houdend met het verloop van de verjaring, zou het feit ervan af te zien een rechtsvordering in te stellen wegens de financiële weerslag van de maatregel, immers definitief kunnen zijn. Dat zou bijvoorbeeld het geval kunnen zijn voor de werknemers die geconfronteerd worden met de in het tweede middel aangeklaagde verbreking van de wapengelijkheid of voor de rechtzoekenden die geconfronteerd worden met de korte termijnen die zijn bepaald voor objectief contentieux zoals het beroep bij de Raad van State of bij het Grondwettelijk Hof.

A.6.2. De Ministerraad herinnert eraan dat voor de personen met geringe inkomsten er juridische bijstand bestaat. Bovendien heeft de minister in de parlementaire voorbereiding gepreciseerd dat hij akte nam van de geformuleerde opmerkingen wat de hervorming van de juridische bijstand betreft. Ten slotte zou de rechtsplegingsvergoeding kunnen worden aangepast aan de nieuwe last.

De Ministerraad voegt eraan toe dat niet is aangetoond dat het duurder worden van de diensten van de advocaten het grondrecht op een eerlijk proces in gevaar brengt.

Bovendien dient rekening te worden gehouden met de schade die het gevolg zou zijn van een schorsing wanneer de vernietiging niet wordt uitgesproken. Geen enkele factuur zou immers zijn uitgereikt, de btw zou niet zijn geïnd, de fiscale verplichtingen zouden niet in acht zijn genomen. De advocaten zouden echter de btw moeten betalen, met de moeilijkheid die meerkosten met terugwerkende kracht aan hun cliënten door te rekenen.

Met betrekking tot het feit dat talrijke rechtzoekenden ervan zouden afzien een rechtsvordering in te stellen wegens de verergerde financiële weerslag, is de Ministerraad van mening dat de bewering niet is bewezen. De persoon die zich geschaad acht, zal niet noodzakelijk ervan afzien een vordering in te stellen omdat het honorarium van zijn advocaat met de btw van 21 pct. zal worden verhoogd. Hij zal zijn kansen op succes en de rechtsplegingsvergoeding in het geval dat hij de zaak wint, meer in overweging nemen.

A.7.1. Met betrekking tot het persoonlijke karakter van het nadeel, dat de verzoekende partijen zou beletten slechts een moreel nadeel aan te voeren - een aantasting van hun maatschappelijk doel -, doen de verzoekende partijen gelden dat de « *Ordre des barreaux francophones et germanophone* » bij artikel 495 van het Gerechtelijk Wetboek de wettelijke bevoegdheid toegewezen krijgt om de belangen van de rechtzoekenden met alle middelen te behartigen. In dat opzicht moet zij het collectief door de rechtzoekenden geleden nadeel kunnen aanvoeren, omdat haar anders de mogelijkheid wordt ontzegd hun belangen daadwerkelijk te behartigen. De tweede tot en met de negende verzoekende partij voeren eveneens aan dat de aantasting van de grondrechten die de rechtzoekenden wier belangen zij behartigen, zullen ondergaan, hun eveneens een moeilijk te herstellen ernstig nadeel berokkent. Voor de vzw « *Syndicat des Avocats pour la Démocratie* » dient eveneens rekening te worden gehouden met het risico van een nadeel waaraan de maatregel de advocaten blootstelt die niet het hoofd zullen kunnen bieden aan het verlies van cliënten dat te maken heeft met die maatregel en die ertoe gedwongen zullen zijn het bedrag van hun honoraria te verminderen met het risico niet langer economisch en sociaal aanvaardbare arbeidsvoorwaarden te genieten en met het risico van een vermindering van de kwaliteit van de dienstverlening. De verzoekende partijen vragen het Hof *mutatis mutandis* de rechtspraak toe te passen van de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, die de ernst en het moeilijk te herstellen karakter van het nadeel dat wordt geleden door een vereniging ter verdediging van de rechten en vrijheden koppelt aan de ernst en de onomkeerbaarheid van het nadeel dat wordt geleden door de personen wier collectieve belangen zij verdedigt.

A.7.2. De Ministerraad is van mening dat het nadeel geleden door de « *Ordre des barreaux francophones et germanophone* », die het nadeel geleden door de rechtzoekenden aanvoert, niet is aangetoond ten aanzien van de Orde, vermits het niet is aangetoond ten aanzien van de rechtzoekenden. Hetzelfde geldt voor het nadeel aangevoerd door andere verzoekende partijen zoals de vzw « *Syndicat des Avocats pour la Démocratie* » en de vzw « *Ligue des Droits de l'Homme* ».

Met betrekking tot het nadeel waaraan de maatregel de advocaten blootstelt wegens een verlies van cliënten, is de Ministerraad van mening dat het niet is aangetoond, vermits het verlies van cliënten om de reeds aangevoerde redenen niet is aangetoond. De Ministerraad is ook van mening dat de schade niet onomkeerbaar zou zijn.

A.8.1. Bovendien kunnen de derde, de vijfde, de negende en de tiende verzoekende partij een strikt persoonlijk ernstig en moeilijk te herstellen nadeel aanvoeren doordat de bestreden maatregel hun vermogen om zelf een beroep te doen op de diensten van advocaten bij de verwezenlijking van hun maatschappelijk doel of om diegenen te verdedigen die op hen of op hun leden een beroep doen, met 21 pct. vermindert. De bestreden

bepaling zal aldus hun activiteiten ernstig hypothekeken en hun een ernstig nadeel berokkenen, dat, om de reeds uiteengezette redenen, niet zal kunnen worden hersteld door een latere vernietiging. De loutere omstandigheid dat de verzoekende partijen aanvullende keuzes moeten maken in de zaken die zij kunnen verdedigen, vormt, rekening houdend met de aard van de in het geding zijnde rechten, een ernstig en moeilijk te herstellen nadeel.

A.8.2. De Ministerraad doet allereerst opmerken dat de maatregel niet onomkeerbaar is. Indien de wet wordt vernietigd, zal de btw moeten worden terugbetaald aan de advocaat, die zelf zijn cliënten daarvoor zal moeten crediteren. Het is dus slechts gedurende een beperkte tijd dat het geldelijke vermogen van de verzoekers zou kunnen zijn verminderd. Het is niet aangetoond dat het daarbij om een ernstige en moeilijk te herstellen schade zou gaan.

Bovendien zou, indien men schat dat het budget dat door de vzw « Bureau d'Accueil et de Défense des Jeunes » wordt voorbehouden voor advocatenkosten, 2 700 euro bedraagt (zoals voor het jaar 2013), de verhoging die het gevolg is van de maatregel, 567 euro bedragen. Het moeilijk te herstellen karakter van de schade kan worden betwist. Wat de vzw « Ligue des Droits de l'Homme » betreft, wordt geen enkel becijferd element gegeven dat het mogelijk zou maken te besluiten tot een ernstige vermindering van haar slagkracht. Voor de vzw « Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen » zou de vermindering 2 625 euro bedragen (op een totaal van 12 500 euro). De partij toont niet aan dat zij de 12 500 euro nodig heeft om haar maatschappelijk doel op het stuk van diensten van advocaten te verwezenlijken. Het ernstig en moeilijk te herstellen nadeel is dus niet aangetoond. In elk geval gaat het om financiële schade, die in beginsel geen risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel vormt.

De Ministerraad doet voorts opmerken dat de loutere omstandigheid dat sommige verzoekende partijen aanvullende keuzes moeten maken in de zaken die zij kunnen verdedigen, niet kan worden geacht een ernstige en moeilijk te herstellen schade te vormen, aangezien het absoluut onontbeerlijke karakter van het ten laste nemen van sommige zaken niet is aangetoond.

A.9.1. De verzoekende partijen voeren ten slotte het feit aan dat de inwerkingtreding van de bestreden bepaling de *standstill*-clausule zou opheffen die vervat is in artikel 371 van de richtlijn 2006/112/EG, dat België de mogelijkheid biedt de diensten van advocaten, onder de op datum van 1 januari 1978 bestaande voorwaarden, van de btw te blijven vrijstellen. Hoewel, in de huidige stand van zaken, de richtlijn geen enkele termijn vastlegt aan het eind waarvan België zijn regeling inzake vrijstelling van de belasting voor de diensten van advocaten zou moeten hebben opgegeven, staat het immers vast dat indien het die vrijstelling opgeeft, het vervolgens niet langer aanspraak zal kunnen maken op de mogelijkheid die activiteiten te blijven vrijstellen en dat het die vrijstelling dus niet meer opnieuw zal kunnen invoeren. Bij ontstentenis van schorsing die vóór de inwerkingtreding van de bestreden bepaling is bevolen, zou de maatregel België op onomkeerbare wijze verbinden op het vlak van het Unierecht.

A.9.2. De Ministerraad is van mening dat de vernietiging niet tot gevolg zou hebben een vrijstelling te herstellen, aangezien krachtens het nationaal recht de vrijstelling nooit zou zijn opgeheven. De vraag die hier rijst, is alleen of het nationaal recht in het contentieux inzake vernietiging van de wetten dwingend is voor de rechtsorde van de Unie. In dat opzicht zijn de Europese overheden, zoals eenieder, gehouden tot de inachtneming van het nationaal recht, in zoverre dat laatste niet in tegenspraak is met de verdragen en het afgeleid Europees recht. Het recht van de controle van de wettigheid en van de grondwettigheid maakt geen deel uit van de aangelegenheden die aan de Unie zijn toegewezen. Daaruit vloeit voort dat het gevolg van de vernietigingsarresten, dat « *erga omnes* » geldt, ook geldig is ten aanzien van de Europese Unie.

- B -

Ten aanzien van de bestreden bepalingen

B.1. De verzoekende partijen vorderen de schorsing van artikel 60 van de wet van 30 juli 2013 houdende diverse bepalingen, dat bepaalt :

« In artikel 44, § 1, van het Wetboek van de belasting over de toegevoegde waarde, vervangen bij de wet van 28 december 1992 en gewijzigd bij de wet van 28 december 2011, wordt de bepaling onder 1° opgeheven ».

Vóór die wetswijziging bepaalde artikel 44, § 1, 1°, van het Wetboek van de belasting over de toegevoegde waarde :

« Van de belasting zijn vrijgesteld de diensten door de nagenoemde personen verricht in de uitoefening van hun geregelde werkzaamheid :

1° advocaten; ».

De vrijstelling van de btw die tot dan de advocaten betrof, is dus bij de bestreden bepaling opgeheven met ingang van 1 januari 2014.

B.2. Het amendement dat tot het bestreden artikel heeft geleid, is als volgt verantwoord :

« Op basis van de richtlijn 2006/112/EG van de Raad van 28 november 2006 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde, zijn de diensten verricht door advocaten in principe aan de belasting over de toegevoegde waarde (btw) onderworpen volgens de normale regels.

Overeenkomstig artikel 371 van voornoemde richtlijn mogen de lidstaten die op 1 januari 1978 vrijstelling verleenden voor de in de lijst van bijlage X, deel B, van voornoemde richtlijn genoemde handelingen deze, onder de in iedere betrokken lidstaat op die datum bestaande voorwaarden, evenwel blijven vrijstellen van de belasting. Deze afwijking blijft van toepassing tot de invoering van de definitieve regeling.

België heeft van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. De diensten verricht door advocaten in de uitoefening van hun geregelde werkzaamheid zijn aldus van de belasting vrijgesteld overeenkomstig artikel 44, § 1, 1°, van het Btw-Wetboek.

België is op heden evenwel de enige lidstaat die de diensten verricht door advocaten nog vrijstelt van btw. Daarnaast leidt de btw-vrijstelling in de praktijk tot concurrentievervalsing. Daarom heft artikel 46 artikel 44, § 1, 1°, van het Btw-Wetboek op » (*Parl. St.*, Kamer, 2012-2013, DOC 53-2891/004, pp. 21 en 22).

In de commissie voor de Sociale Zaken van de Kamer van volksvertegenwoordigers heeft de minister gesteld dat

« net als alle btw-plichtigen, de advocaten de btw op de producten en diensten die ze verwerven, zullen kunnen aftrekken. Het lijkt voor de hand te liggen dat de afgetrokken btw

niet aan de cliënt zou worden doorgerekend. In het algemeen kan men ongeacht de betrokken belasting echter niet altijd identificeren wie er de last van draagt, zoals blijkt uit de omvangrijke vakliteratuur daarover. Op de suggestie [...] om particulieren vrij te stellen kan niet worden ingegaan, omdat een dergelijke vrijstelling de maatregel vanuit budgettair oogpunt nutteloos zou maken.

Het klopt voorts dat de overheid - ongeacht welke - voor de aankoop van goederen en diensten btw-plichtig is. Voor de Staat ligt het voor de hand dat die verrichting budgettair neutraal is.

Tot slot neemt de minister nota van de opmerkingen betreffende de hervorming van de rechtsbijstand.

In dit geval werd het echter moeilijk de uitzondering voor de advocaten te handhaven, terwijl zij voor de notarissen of de gerechtsdeurwaarders is opgeheven » (*Parl. St., Kamer, 2012-2013, DOC 53-2891/007, pp. 52-53*).

Tijdens de bespreking in de Senaat werd gepreciseerd :

« De regering heeft getracht om tijdens de recentste begrotingscontrole een *level playing field* te bereiken bij de getroffen maatregelen en dit inzonderheid voor de fiscale maatregelen, waarbij er hier en daar lacunes waren ontstaan : de staatssecretaris denkt hierbij aan de beleggingsvennootschappen, waar nu de lat wordt gelijk gelegd tussen Europese en niet-Europese beleggingsvennootschappen. Ook de invoering van de BTW-plicht voor advocaten is een dergelijke maatregel : vandaag de dag is er reeds voor *quasi* alle goederen en diensten BTW verschuldigd, de advocaten konden dan ook niet de uitzondering op de regel blijven. De staatssecretaris erkent dat sommige maatregelen niet volledig door iedereen als positief worden geëvalueerd, maar ze waren nodig » (*Parl. St., Senaat, 2012-2013, nr. 5-2218/2, p. 8*).

Ten aanzien van de bekwaamheid en het belang van de verzoekende partijen

B.3.1. Aangezien de vordering tot schorsing ondergeschikt is aan het beroep tot vernietiging, dient de ontvankelijkheid van dat laatste, en met name wat het bestaan van het vereiste belang betreft, reeds bij het onderzoek van de vordering tot schorsing te worden betrokken.

B.3.2. De Grondwet en de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof vereisen dat elke natuurlijke persoon of rechtspersoon die een beroep tot vernietiging instelt, doet blijken van een belang. Van het vereiste belang doen slechts blijken de personen wier situatie door de bestreden norm rechtstreeks en ongunstig zou kunnen worden geraakt.

B.3.3. De « Ordre des barreaux francophones et germanophone » heeft met name als taak te waken over de gemeenschappelijke beroepsbelangen van haar leden (artikel 495, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek) en kan initiatieven en maatregelen nemen die nuttig zijn voor de behartiging van de belangen van de advocaat en van de rechtzoekende (artikel 495, tweede lid, van het Gerechtelijk Wetboek). Artikel 495 van het Gerechtelijk Wetboek machtigt de voormelde Orde ertoe een beroep tot vernietiging in te stellen of te ondersteunen van bepalingen die de belangen van de advocaat en de rechtzoekende op een nadelige wijze kunnen raken. Die verzoekende partij beschikt dus over het vereiste belang bij het thans voorliggende beroep.

De tweede tot en met de negende verzoekende partij hebben eveneens belang bij het beroep. Gezien hun maatschappelijk doel en de wijze waarop zij hun activiteiten ontplooiën, is dat belang het gevolg van hun hoedanigheid van rechtzoekende die niet ertoe is gemachtigd de btw af te trekken, van het feit dat zij de advocatenkosten van andere rechtzoekenden ten laste nemen, van het feit dat zij de behartiging van grondrechten als statutaire doelstelling hebben en van het feit dat zij de behartiging van de toegang van allen tot het gerecht als specifiek doel hebben.

B.3.4.1. De vakorganisaties die geen rechtspersoonlijkheid hebben, hebben in beginsel niet de vereiste bekwaamheid om een beroep tot vernietiging in te stellen voor het Hof. Anders is het wanneer zij optreden in aangelegenheden waarvoor zij wettelijk als afzonderlijke juridische entiteiten zijn erkend en wanneer, terwijl zij wettelijk als dusdanig zijn betrokken bij de werking van overheidsdiensten, de voorwaarden zelf voor hun betrokkenheid bij die werking in het geding zijn.

Als representatieve werknemersorganisatie in de zin van de artikelen 1, punt 4, en 3 van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités, mag de tiende verzoekende partij, het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV), in rechte optreden ter verdediging van de rechten welke haar leden putten in de door haar gesloten overeenkomsten (artikel 4 van de wet van 5 december 1968). Door het hun mogelijk te maken in rechte op te treden, betreft de wetgever de representatieve werknemersorganisaties bij de openbare dienst van het gerecht.

B.3.4.2. Die verzoekende partij doet blijken van een belang bij het beroep, aangezien de bestreden wet een rechtstreekse weerslag heeft op haar voormelde activiteit wanneer zij daartoe een beroep doet op een advocaat.

B.3.5. Uit het beperkte onderzoek van de ontvankelijkheid van het beroep tot vernietiging waartoe het Hof in het kader van de vordering tot schorsing is kunnen overgaan, blijkt dat het beroep tot vernietiging en dus de vordering tot schorsing ontvankelijk moeten worden geacht.

Ten aanzien van de voorwaarden van de schorsing

B.4. Naar luid van artikel 20, 1°, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof dient aan twee grondvoorwaarden te zijn voldaan opdat tot schorsing kan worden besloten :

- de middelen die worden aangevoerd moeten ernstig zijn;
- de onmiddellijke uitvoering van de bestreden maatregel moet een moeilijk te herstellen ernstig nadeel kunnen berokkenen.

Daar de twee voorwaarden cumulatief zijn, leidt de vaststelling dat één van die voorwaarden niet is vervuld tot de verwerping van de vordering tot schorsing.

Wat het risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel betreft

B.5.1. De schorsing van een wetsbepaling door het Hof moet het mogelijk maken te vermijden dat, voor de verzoekende partij, een ernstig nadeel dreigt voort te vloeien uit de onmiddellijke toepassing van de bestreden normen, nadeel dat niet of moeilijk zou kunnen worden hersteld in geval van een vernietiging van die normen.

B.5.2. Uit artikel 22 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 blijkt dat, om te voldoen aan de tweede voorwaarde van artikel 20, 1°, van die wet, de persoon die een vordering tot

schorsing instelt, in zijn verzoekschrift concrete en precieze feiten moet uiteenzetten waaruit voldoende blijkt dat de onmiddellijke toepassing van de bepalingen waarvan hij de vernietiging vordert, hem een moeilijk te herstellen ernstig nadeel kan berokkenen.

Die persoon moet met name het bestaan van het risico van een nadeel, de ernst ervan en het verband tussen dat risico en de toepassing van de bestreden bepalingen aantonen.

B.6.1. Om het bestaan van een risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel aan te tonen, voeren de verzoekende partijen allereerst aan dat de uitspraak van een schorsingsarrest vóór 1 januari 2014 het mogelijk zou maken te beletten dat de bestreden bepaling ook maar enig gevolg heeft in afwachting van een vernietigingsarrest, en dat die verdaging van de inwerkingtreding in geval van verwerping van het beroep tot vernietiging voor alle partijen duidelijk minder nadelig zou zijn dan een ontstentenis van schorsing, met het risico, indien het Hof de wet vervolgens dient te vernietigen, dat het sommige gevolgen ervan handhaaft « rekening houdend met de praktische en administratieve moeilijkheden die verbonden zijn aan de terugwerkende kracht van de vernietiging ».

B.6.2. De mogelijkheid voor het Hof om, zo het dit nodig oordeelt, bij wege van algemene beschikking, die gevolgen van de vernietigde bepalingen aan te wijzen welke als gehandhaafd moeten worden beschouwd of voorlopig worden gehandhaafd voor de termijn die het vaststelt, overeenkomstig artikel 8, tweede lid, van de bijzondere wet van 6 januari 1989, vormt op zich geen voldoende element om het bestaan aan te tonen van een risico van een moeilijk te herstellen ernstig nadeel.

B.7.1. De verzoekende partijen voeren vervolgens aan dat de bestreden bepaling een duidelijke belemmering van het grondrecht op de bijstand door een advocaat en bijgevolg op een eerlijk proces vormt, in het bijzonder voor personen die over gemiddelde inkomsten beschikken en die reeds moeilijkheden ondervinden om de kosten van het beroep op de diensten van een advocaat op zich te nemen.

B.7.2. Om het ernstig en moeilijk te herstellen karakter van een nadeel te beoordelen, mag een rechtspersoon die beginselen verdedigt of een collectief belang beschermt, niet worden verward met de natuurlijke personen die in hun persoonlijke situatie worden geraakt en op wie die beginselen en dat belang betrekking hebben. In zoverre het de schending beoogt

van een grondrecht waarvan de verdediging het maatschappelijk doel van de verzoekende partijen vormt, is het aangevoerde nadeel een louter moreel nadeel dat voortvloeit uit de aanneming van wetsbepalingen die in strijd zijn met de beginselen waarvan de verdediging hun maatschappelijk doel vormt. Dat nadeel is niet moeilijk te herstellen, vermits het bij vernietiging van de bestreden bepalingen zou verdwijnen.

B.8.1. De derde, de vijfde, de negende en de tiende verzoekende partij voeren ook aan dat de bestreden maatregel hun vermogen om zelf een beroep te doen op de diensten van advocaten bij de verwezenlijking van hun maatschappelijk doel of bij de verdediging van diegenen die een beroep doen op hen of op hun leden, met 21 pct. vermindert.

B.8.2. Het in dat opzicht aangevoerde risico van een nadeel is een risico van financiële aard.

Het loutere risico van een financieel verlies vormt in beginsel geen moeilijk te herstellen ernstig nadeel (zie arresten nr. 60/92, B.3.2; nr. 28/96, B.6; nr. 169/2006, B.16.1; nr. 204/2009, B.4; nr. 96/2010, B.29; nr. 44/2012, B.6.3).

Bovendien tonen de verzoekende partijen niet aan dat, in het geval van een vernietiging van de bestreden bepaling, de alsdan ten onrechte geïnde btw slechts zeer moeilijk zou kunnen worden teruggestort.

B.9.1. De verzoekende partijen voeren ten slotte het feit aan dat de inwerkingtreding van de bestreden bepaling de tijdelijke vrijstellingsclausule zou opheffen die is vervat in artikel 371 van de richtlijn 2006/112/EG, dat België de mogelijkheid biedt de diensten van advocaten van de btw te blijven vrijstellen onder de op datum van 1 januari 1978 bestaande voorwaarden.

B.9.2. Het in dat opzicht aangevoerde nadeel kan niet in aanmerking worden genomen.

Krachtens artikel 9, § 1, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 hebben de door het Hof gewezen vernietigingsarresten een absoluut gezag van gewijsde vanaf hun bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad*. De vernietiging heeft bovendien retroactieve werking *erga omnes*,

hetgeen impliceert dat de vernietigde norm, of het vernietigde gedeelte van de norm, moet worden geacht nooit te hebben bestaan.

Daaruit volgt dat indien het Hof de bestreden bepaling vernietigt, de mogelijkheid tot afwijking vervat in artikel 371 van de richtlijn 2006/112/EG wordt hersteld.

B.9.3. Overigens beschikt het Hof, tijdens het onderzoek van het beroep tot vernietiging, alsnog over de mogelijkheid om alle voorlopige maatregelen te nemen die zouden zijn vereist voor de vrijwaring van de rechten die aan de eerste verzoekende partij zijn verleend door het recht van de Europese Unie (HvJ, 19 juni 1990, C-213/89, *Factortame*; grote kamer, 13 maart 2007, C-432/05, *Unibet*).

B.10. Aangezien niet is voldaan aan één van de voorwaarden die zijn vereist bij artikel 20, 1°, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof, kan de vordering tot schorsing niet worden ingewilligd.

Om die redenen,

het Hof

verwerpt de vordering tot schorsing.

Aldus uitgesproken in het Frans en het Nederlands, overeenkomstig artikel 65 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof, op de openbare terechtzitting van 19 december 2013.

De griffier,

De voorzitter,

F. Meersschaut

J. Spreutels